

ПОНЯТТЯ ТА ФУНКЦІ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ У СУЧАСНИХ ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Актуальність теми дослідження ґрунтується на кількох важливих чинниках. По-перше, утвердження методологічного плюралізму в сучасній українській юриспруденції обумовило пошуки нових засобів осягнення права, а також докорінного переосмислення традиційних. У цьому контексті набуває все більшої значущості розгляд підходів як складової сучасної методології юриспруденції. По-друге, в юридичній літературі не спостерігається єдності думок стосовно визначення поняття підходів і залишається відкритим питання про їхнє місце в системі методології сучасних правових досліджень. По-третє, необхідно в повному обсязі з'ясувати потенційні евристичні можливості методологічних підходів у розкритті сутності права. Крім того, в наш час проходить процес активізації діалогу правових культур, що актуалізує необхідність дослідження різноманіття традицій права та вимагає знаходження відповідних методологічних підходів. Отже, на сучасному етапі розвитку методології української юриспруденції спостерігається нагальна потреба в спеціальних дослідженнях за проблематикою методологічних підходів до права. З цього приводу Н. Н. Тарасов слушно зазначає, що «спеціальні дослідження, присвячені як категоризації підходу, так і його методологічним характеристикам у юридичній літературі, по суті, відсутні» [1, 36].

Метою нашого дослідження є конкретизація поняття методологічних підходів і визначення їхньої ролі в сучасних правових дослідженнях. Також ми вважаємо необхідним у найбільш загальному вигляді окреслити тенденції розвитку науки, що викликають появу нових підходів у методології сучасної юриспруденції, а також кардинального оновлення традиційних.

Окремі аспекти цієї проблематики знайшли своє відображення у працях українських і закордонних авторів з філософії і теорії права (В. М. Баранов, М. В. Баранова, Д. А. Гудима, А. Ф. Крижанівський, В. В. Лапаєва, Ю. М. Оборотов, В. Б. Першин, П. М. Рабінович, О. Ф. Скакун, Н. Н. Тарасов, А. Б. Чефранов та ін.) і філософії науки (О. М. Кравченко, В. С. Лук'янець, Л. В. Озадовська та ін.). Водночас у наш час не існує спеціальних досліджень, присвячених розгляду концептуальних методологічних підходів у правових дослідженнях.

Визначаючи поняття підходу, слід враховувати низку методологічних настанов, що обумовлюють межі його розгляду. Насамперед, методологічні проблеми юриспруденції не можна вирішувати шляхом прямої екстраполяції у її царину дослідницьких засобів із філософії, метатеорій та інших наук; вони повинні бути подолані самою юриспруденцією. Водночас сучасна наука, в першу чергу юридична, характеризується високим ступенем інтеграції, міжнауковою трансляцією результатів і методів дослідження, себто залученням методологічного інструментарію з інших наук. Це є необхідною умовою її розвит-

ку. Висування на передній план певних засобів дослідження обумовлюється філософськими ідеями, соціальними та культурними цінностями, цілями та задачами конкретних дослідів, що актуалізуються в рамках юриспруденції. Крім того, природа держави і права, себто внутрішня логіка предмета самої юридичної науки, безпосередньо визначає можливість застосування в її межах засобів дослідження інших наук [1, 37].

У найбільш загальному вигляді поняття підходу тлумачиться як «сукупність способів, прийомів розгляду чого-небудь, впливу на кого-небудь чи що-небудь, ставлення до кого-небудь або чого-небудь» [2, 785]. У сучасних правових дослідженнях існує низка близьких по значенню інтерпретацій цього поняття. А. Ф. Крижанівський характеризує підходи як «...ракурси (в самому широкому розумінні) дослідницького бачення, а отже, і певні мисленні проєкції предмета пізнання, які кристалізують наукову стратегію осягнення права і правових явищ, тобто визначення в загальних рисах вектора і мети наукового дослідження, а також — його основних етапів і складових» [3, 23]. П. М. Рабінович надає таке визначення: «Концептуальним підходом можна вважати побудовану на гранично загальних (філософських) категоріях світоглядну аксіоматичну ідею (засаду), яка постулює загальну стратегію дослідження, відбір досліджуваних фактів та інтерпретацію результатів дослідження» [4, 24]. Н. Н. Тарасов вважає, що «методологічний підхід у правознавстві — це те, як право та правові явища можуть бути усвідомлені в процесі дослідження» [1, 47].

На нашу думку, методологічний підхід є міждисциплінарною стратегією осмислення права крізь призму певної світоглядної ідеї, через яку проходить процес його дослідження та інтерпретація отриманих результатів.

У процесі розгляду змістовного наповнення поняття методологічного підходу виникає питання про його співвідношення з такою формою осягнення права, як праворозуміння. На нашу думку, є цілком справедливим уявлення про хибність ототожнення типів праворозуміння та підходів до права. Останні, згідно з точкою зору російської дослідниці В. В. Лапаєвої, являють собою напрямки міждисциплінарних досліджень правових явищ. Адже осягнення права на основі евристичного потенціалу суміжних дисциплін може проводитись з позицій різних типів праворозуміння [5, 38].

Які функції притаманні методологічним підходам у правових дослідженнях? Найбільш важливими функціями методологічних підходів у методології юриспруденції слід вважати гносеологічну, оцінювальну та інтеграційну.

Незважаючи на те, що концептуальний методологічний підхід має визначену спрямованість дослідження та ґрунтується на певному відношенні до предмета розгляду, уявляється можливим виділити як одну з найбільш важливих функцій — гносеологічну. Вона полягає в розробці такого знання про право й правові явища, що відповідає основним критеріям науковості — верифікації, цілісності, системності та ін. Отже, у відповідності з гносеологічною функцією, кінцевим результатом застосування методологічних підходів у правових дослідженнях є істинне, науково обґрунтоване знання про право. Реалізація цієї функції підходів у правових дослідженнях безпосередньо залежить від вибору

методів, що виконують роль інструментальної частини в методології юриспруденції.

Виділення гносеологічної функції методологічних підходів тісно пов'язано з розумінням категорії істини, що передбачає вирішення питання про можливість визнання її кінцевою метою наукового пізнання. В цьому контексті також уявляється вельми важливим вирішення проблеми співвідношення істини та цінності в праві.

Український дослідник А. Б. Чефранов з цього приводу зазначає, що «...встановлення, пошук істини мають здійснюватися винятково науковими методами, очищеними від будь-яких суб'єктивних оцінок. Оцінці може підлягати лише встановлене істинне знання» [6, 330]. Водночас необхідно враховувати особливості сучасної гносеологічної ситуації, яка полягає в принциповому входженні суб'єкта пізнання до структури пізнавального об'єкта, розумінні діалогічного характеру наукового пізнання та усвідомленні хибності ідеї жорсткої конкуренції теоретичних конструкцій, відсутності беззаперечних критеріїв визначення та оцінки знань як істинних. Все це обумовило необхідність формування нових постулатів раціонального мислення, що можуть допомагати науці виконувати своє фундаментальне призначення по виробленню і теоретичній систематизації об'єктивних знань про дійсність [7, 113]. Все це в повній мірі стосується й правових досліджень.

Не слід залишати поза увагою оцінювальну функцію методологічних підходів, що безпосередньо виходить з ціннісного наповнення кожного з них.

Оцінювальну функцію методологічних підходів можна вважати однією з найважливіших для сучасних правових досліджень. Оцінці, в межах методологічних підходів, підлягають як право, так і інші явища, що пов'язані з правом. Оцінювальна функція також розкривається в поєднанні істинного та ціннісного пізнання права, що є визначальним для методологічних підходів.

Оцінювальна функція реалізується шляхом зіставлення права з певними цінностями, що постулюються як фундаментальні в кожному з підходів. У межах антропологічного підходу такою цінністю вважається людина в різноманітті та переплетінні її біологічних і соціальних властивостей; у цивілізаційному — унікальність кожної з цивілізацій, що існували та зараз існують у світі; в комунікативному підході на перше місце висувається цінність комунікації як основи життєвого світу людини та ін.

Також вельми важливою функцією концептуальних підходів у правових дослідженнях є інтеграційна. Вона полягає в тому, що в межах певного підходу право проходить через процес міждисциплінарного осягнення, тобто призму досвіду дослідження в різноманітних галузях знання.

Для розкриття важливості цієї функції концептуальних підходів у системі методології юриспруденції вельми ілюстративним є антропологічний підхід, що відображає в собі широкий спектр уявлень про людину в різноманітті проявів її сутності. О. Ф. Скакун вважає, що антропологічний підхід є ключовим до всіх державно-правових явищ, «відповідно до якого людина як біосоціальний індивід є «мірою всіх речей», у тому числі державно-правових явищ. Та-

кий підхід ставить людину в центр правової реальності і вивчає її роль у створенні цієї реальності, життєдіяльність усередині неї, взаємний вплив (включаючи деструктивний) людини і правової реальності» [8, 29]. Розкриваючи зміст поняття філософсько-антропологічного підходу, Д. А. Гудима зазначає, що його можна охарактеризувати як «заснованою на висновках філософської антропології ідеєю щодо природи та сутності людини як родової істоти (автономного, одиничного індивіду, наділеного особливими властивостями, спільними для всіх представників людського роду)» [9, 6].

Отже, питання відношення людини та права, відображення людини в праві та права в людині є центральними для сучасного філософсько-правового дискурсу та визначають спрямованість багатьох правових досліджень нашого часу. Розкриття цієї проблематики змушує сучасних учених звертатися до висновків філософської антропології як інтегрованого світоглядного знання про людину в усій різноманітності її сутності та проявів. Філософська антропологія на світоглядному рівні інтегрує висновки різноманітних галузей знань про людину — психології, етнології, етнографії та ін.

Інтеграційна функція антропологічного підходу, який ґрунтується на філософсько-антропологічному знанні, виявляється в тому, що він є засобом залучення в сучасні правові дослідження світоглядних ідей про природу та межі людини.

Поява того чи іншого методологічного підходу безпосередньо залежить від тенденцій, що виникають у світогляді людини та знаходять відображення в науці. Таким чином, найбільш впливовими джерелами появи та оновлення концептуальних методологічних підходів у сучасних правових дослідженнях можна вважати: по-перше, процеси в надрах самої філософії; по-друге, тенденції розвитку науки.

Сучасна філософська думка характеризується агоністикою різноманітних рефлексій, відмовою від логоцентризму, процесами деконструкції, пошуками нового типу раціональності, розвитком ідеї інтерсуб'єктивності, домінуванням антропологічної парадигми. Іншим джерелом інновацій у методології юриспруденції можна вважати нову парадигму наукових досліджень, що сформувалась протягом останніх десятиліть. Її фундаментальними здобутками можна вважати розуміння значення принципу додатковості в науковому пізнанні, становлення «наук про складність», утвердження парадигми нелінійності та ін.

Як співіснують у методології сучасних правових досліджень різноманітні підходи?

У методології сучасної юриспруденції достатньо успішно застосовується велика кількість різноманітних дослідницьких підходів. Адже методологічна «площина» юридичної науки є достатньо широкою та в її межах знаходиться місце для будь-якого філософського підходу, що є адекватним проблемі, яка підлягає дослідженню. Також, на нашу думку, не можна вважати виправданими й претензії на монополію якогось з підходів, більш продуктивним у їхньому відборі виявляється принцип додатковості [10, 10]. Водночас у сучасних правових дослідженнях найбільш широко використовуються аксіологічний,

антропологічний, комунікативний і цивілізаційний підходи. Саме вони в наш час визначають парадигму інтелектуального осягнення права та є базовими для сучасної юриспруденції.

Підіб'ємо підсумки. Методологічний підхід є міждисциплінарною стратегією осмислення права крізь призму певної світоглядної ідеї, через яку проходить процес його дослідження та інтерпретація отриманих результатів. Методологічні підходи є складовою частиною методології сучасних правових досліджень, що виконують низку специфічних функцій, серед яких найбільш важливими можна вважати гносеологічну, оцінювальну та інтеграційну. Методологічні підходи відображають тенденції в розвитку філософії і науки, вони висувають на перший план певні концептуальні ідеї з цих сфер інтелектуального освоєння дійсності. Підходи виступають засобом юридизації ідей, що мають значення для методологічної культури юриспруденції, і з'явилися у надрах класичної, некласичної і постнекласичної філософії; також це в повній мірі стосується і науки. Отже, концептуальні методологічні підходи набувають все більшого значення у методології сучасних правових досліджень, надаючи їй потужного імпульсу для подальшого розвитку.

Література

1. Тарасов Н. Н. Метод и методологический подход в правоведении (попытка проблемного анализа) // Правоведение. — 2001. — № 1. — С. 31–50.
2. Великий тлумачий словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. У. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. — 1035 с.
3. Крижаківський А. Ф. Феноменологія правопорядку: поняття, виміри, типологія / ОНЮА. — О.: Фенікс, 2006. — 193 с.
4. Рабінович П. М. Наука філософії права: до характеристики предмета й методології // Проблеми філософії права. — К.; Чернівці, 2003. — Т. 1. — С. 22–26.
5. Лапаева В. В. Российская юриспруденция в поисках нового типа правопонимания // Путь трудный путь к праву: Материалы философско-правовых чтений памяти академика В. С. Нерсесянца / Сост. В. Г. Графский. — М., 2006. — С. 35–61.
6. Чефрапов А. Б. Проблема застосування теорії цінностей у правових дослідженнях // Проблеми філософії права. — К.; Чернівці, 2005. — Т. 3, № 1–2. — С. 327–337.
7. Лук'янець В. С., Кравченко О. М., Озадовська Л. В. Сучасний науковий дискурс: Оновлення методологічної культури: Монографія. — К., 2000. — 304 с.
8. Скакуп О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): Підручник. — Х.: Еспада, 2006. — 776 с.
9. Гудима Д. А. Права людини: антрополого-методологічні засади дослідження: Дис. ... канд. юрид. наук: 12. 00.12. — Л., 2008. — 16 с.
10. Баранов В. М., Першин В. Б., Баранова М. В. Место и роль метода материалистической диалектики в юридическом исследовании // Философия права. — 2007. — № 3 (23). — С. 7–12.